

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

BIERNACZKY, János életrajza / Biography of János BIERNACZKY
(1917–2002, Budapest – Budapest)

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.000.075

Dátum/Date: 2012. október 23./October 23.

Ezt az információt közlésre előkészítette

/This information prepared for publication by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

Biernaczky János életrajza, 2012, pp. 1–20. old., *AHU MATT*, No. 000.000.075,

<http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Kézirat az Afrikai Kutatási és Kiadási program Archívumában

Kulcsszavak/Key words

Biernaczky János életrajza, magyar Afrika-kutatás, magyar Afrika-történeti kutatás, Frobenius-kutatás, biography of János Biernaczky, Hungarian African studies, Hungarian studies in African history, Research on Frobenius, Voigt Vilmos, Biernaczky Szilárd

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS,
ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMENTUM-
és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL
PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES,
COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára / writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött / the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig. / The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

BIERNACZKY JÁNOS ÉLETRAJZA
BIOGRAPHY OF JÁNOS BIERNACZKY
(1917–2002, Budapest – Budapest)

Előkészületben/in preparation

(Előzetes szerkesztői megjegyzés/preliminary editorial note: a szakmai életrajz elkészítésének előzményeként közreadjuk Voigt Vilmosnak a szerzőről megemlékezését, valamint a tanulmánykötetéhez (2002) készült bevezető részleteit és az informatív hátlapszöveget/.....)

BIERNACZKY JÁNOS
(1917—2002)

Minden kultúrában vannak olyan „amatőrök”, akik főként a maguk kedvtelésére igen nagy lelkesedéssel és munkabírással nehéz feladatok megoldására vállalkoznak. Legyen ez zene, műfordítás, vagy éppen afrikanisztika.

Biernaczky János tehetősebb polgárcsaládból származott: különféle bankokban igazgatói beosztású édesapja, operaénekesnő édesanyja, jogász, újságíró, köztisztviselő, háborús ellenálló, politikus, majd emigráns fivére mintegy meghatározták életkörülményeit. Arcvonásaiban, hihetetlenül udvarias, szívélyes és szerény viselkedésében édesapjára hasonlított, akinél azonban sokkal csendesebb, visszahúzó-dóbb volt. Budán járt a neves Toldy-gimnáziumba, a katolikus értelmiség akkor is (később is) kedvelt – ám világi és nem egyházi – iskolájába. Pesten végzett jogot, pontosabban államtudományi doktorátust szerzett. 1937-től négy évtizeden át könyvelő, főkönyvelő, majd rendszerszervező az akkor még fiatal magyar számítástechnikai háttérű adatkezelés területén.

Már ifjúkorában megragadta Frobenius munkássága, és szabad idejében a *Kulturgeschichte Afrikas* fordítását készítette el, és ehhez – könyvelői precizitással – előbb megvilágító, majd értelmező jegyzeteket készített. Minthogy egy-egy érdekes témához olykor már fejezetnyi kiegészítést írt, egy idő múlva maga is monográfiát állított össze. Ez az ezeroldalas (!) kézirat a jeles német tudós műveinek fordítását kíséri. Egy másik ezeroldalas, de kéziratban maradt munkája viszont *A hordától a nemzetig. Az etnikum jelentéstana multidiszciplináris megközelítésben* címet viseli. Mindezek összeállítását már nyugdíjba vonulása (1978) után tudta elvégezni.

Amikor fia, Biernaczky Szilárd kezdeményezésére az 1980-as évek elején megszerveződött egy Afrika-kutató csoport (először az Eötvös Loránd Tudomány-

egyetem Folklore Tanszékén, később Regionális Földrajzi Tanszékén), ebben kezdettől fogva részt vett – és sokat, legtöbbször szinte láthatatlanul, dolgozott is. Fordított, levelezett, vendégeket kísért és derűs természetével sok izgalmat, konfliktust oldott fel. Már ekkor tervbe vettük Frobenius-fordításainak és kommentárjainak, meg monográfiájának kiadását. Sajnos, a közismert pénzhiány (és túltervezés) miatt ezek közül mindezekig egyetlen kiadvány jelent csakugyan meg. 2002-ben a Mundus Magyar Egyetemi Kiadó publikálta *Frobenius-kommentárok* c. könyvét – egy, akkor újra fellendülőnek látszó „Afrikai Kutatási és Kiadási Program” első darabjaként. Hat témát vett elő: a „garamant”-kérdést, a régi szudáni államok történetét, az ókori görögöknek az etiópokra vonatkozó ismereteit, a kultúramorfológia fogalmát, a „paideuma” fogalom értelmezését, és végül az „atlanti kultúrkör” bemutatását. Ezek csakugyan érdekes, sőt fontos építőelemei Frobenius elképzeléseinek. Biernaczky János szinte alázattal foglalkozik Frobenius szövegeivel: rámutat fejlődésükre, változásaikra. Nem kritizálja, inkább érthetővé teszi még az elentmondásokat és tévedéseket is. A kötet nemcsak bibliográfiát közöl, hanem a szerző (mind megjelent, mind kézirat) munkáinak jegyzékét – úgyhogy ebből tájékozódhat a mai olvasó is.

Minthogy Magyarországon a teljes afrikanisztikának (és legkivált az afrikai hagyományos kultúrák tanulmányozásának) sosem volt önálló kutatóintézete, a terpmunka lehetőségei igen korlátozottak (ha) voltak, igazi szakkönyvtár sehol sincs – az igen gyakran más szakterületen dolgozó lelkes amatőrök szerepe megnőtt. Az afrikai művészetnek a közelmúltban működő mindkét nagy gyűjtője, Rudnyánszky István és Kalmár György újságíró volt, mind afrikanisztikai, mind művészeti ismereteiket hobbiként űzött tevékenységük tapasztalataiból szedték össze. Tervező közgazdász volt Láng János, aki azután a primitív társadalmak és vallások kérdéseiről több monográfiát írt. Ő is magánkönyvtárából dolgozott és egyéni meglátásokra jutott. Szerencsére munkásságukat felismerte például a Néprajzi Múzeum vezetése, és a mi afrikanisztikai programunkba is bevontuk – már akit tudtunk. Rudnyánszky például szakkollégiumot tartott egyetemi hallgatóinknak, és ezekre ruháskosárban hozta át a tárgyakat, amelyeket a diákok kézbe vehettek, elemeztek. (Szerencsére az ő lakása három háztömbre volt a Folklore Tanszék akkori szobáitól.)

Biernaczky János e csoportba sorolható. Akiknek tevékenysége hogy mennyire pótolhatatlan volt, csak ma fedezzük fel igazán – mivel ez a lelkes afrikanista-csapat mára kiveszett. (Korábban persze volt, hiszen múzeumaink Afrika-gyűjteményei vadászoktól, utazóktól, orvosoktól maradt ránk). Biernaczky János sosem járt Afrikában, még turistaként sem. Ez azonban nem csökkenti munkássága értékét: mivel olyan kérdésekkel és olyan módon foglalkozott, amihez a szorgalom, a precizitás elég volt, és amit második házassága idején újpesti lakásában is biztonsággal tudott művelni.

Minthogy nincs ebben semmi titkolni való, azt is elmondhatom, hogy az 1940-es évek elejétől a mi családjaink egy házban laktak, az ostromot is egy óvóhelyen vé-

szeltük át. (Az akkor még csecsemő Szilárddal együtt.) Amikor évtizedekkel később, már az afrikai program keretében találkoztunk, „rögtön megismertem”. És örülök annak, hogy elég sokszor beszélgettünk is. Igazán szeretetreméltó ember volt. Úriember – mondanám, ha abban reménykedhetnék, hogy e szónak még ma is van értelme.

(2010)

Voigt Vilmos

FROBENIUS-KOMMENTÁROK

(A kötet hátlapszövege)

E kötet tanulmányainak a szerzője a hetvenes években kezdett afrikai témákkal foglalkozni, miközben fia rádiós afrikai zenei sorozatához fordított szakszövegeket. Utóbb bekapcsolódott az ELTE Folklore Tanszékén létrejött Afrika Kutatási Program (1981–1992) tevékenységébe. Mindemellett érdeklődése Leo Frobenius iránt visszanyúlik a harmincas évekre. Nyugdíjba vonulása után (1977/1978) négy évi munkával elkészítette a nagy német etnológus *Kulturgeschichte Afrikas* (1933) című összefoglaló műve fordítását, amelyet az eredeti művel azonos terjedelemben kommentárokkal látott el. Jelen kötet e kommentárok közül még a szerző által megjelenésre méltónak ítélt és részben arra elő is készített hat dolgozatot tartalmazza. A teljes anyag várhatóan a Frobenius-közet megjelenésekor láthat napvilágot.

Biernaczky János (Budapest, 1917–2002) középiskolai tanulmányait a Toldy Gimnáziumban végezte. Államtudományi doktorátust szerzett (Pázmány Péter Tudományegyetem, 1938). Majd nyugdíjba vonulásáig tisztviselőként dolgozott (könyvelő a Gázgyárban, 1937–1942, – utóbb főkönyvelő a Budapesti Szerszámgépgyárban, 1942–1964, – rendszerszervező, osztályvezető az SZKI-ben, később a PM Számítóközpontban, 1964–1978). Szabadidejében és főleg a nyugállomány éveiben viszont irodalommal, zenével, művelődéstörténettel, illetve afrikanisztával foglalkozott. Munkáinak nagyobbik része kéziratban maradt. Nagyszabású áttekintése, *A hordától a nemzetig. Az etnikum jelentéstana multidiszciplináris megközelítésben*, 1-2. kötet, 880 old., a közeljövőben a Mundus Kiadó gondozásában kerül kiadásra.

(2002)

A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA

Biernaczky János nyugdíjba vonulása után (1977) fia, e kötet szerkesztője hatására kezdett aktív formában foglalkozni afrikanisztikai témákkal, bár Leo Frobenius munkássága iránti érdeklődése minden bizonnyal visszanyúlik a harmincas évekre. Hiszen mint e korszak szociográfiai irodalma születésének „átélője” és ismerője, illetve Németh László művészi és gondolati alkotásainak szerelmese már ekkor találkozhatott a nagy német etnológus nevével. A kilencvenes években többször emlegette azt a tévéinterjút, amelyben Ortutay Gyula arról vallott, hogy egykor – a harmincas évek elején – Frobenius könyveinek hatása alatt nagy nekibuzdulással Afrikába szeretett volna menni hagyományokat gyűjteni.

Mindezek jegyében tehát nem lehet véletlen, hogy már az ELTE Folklore Tan-
székén egykor működő Afrika Kutatási Program (1981) létrejötte előtt nekifogott Frobenius összefoglaló műve, *Az afrikai kultúra története* lefordításának. Mi több, e fordítás már 1979 táján előrehaladhatott.

Erről vall ugyanis egy akkori kiadói javaslata, amelynek a szövege a következő:

Javaslat

Leo Frobenius: *Kulturgeschichte Afrikas* (Afrika művelődéstörténete) című műve magyar nyelvű kiadására, a Gondolat *Társadalomtudományi Könyvtár* című sorozatában

Leo Frobenius (német etnológus és kultúrfilozófus, 1873–1938) neve Magyarországon elsősorban az idősebb nemzedék fülében hangzik ismerősen. A német afrikakutató *Kulturgeschichte Afrikas* című könyvét ugyanis a harmincas évek magyar értelmisége, közülük is a művelődéstörténet kedvelői, az ókor iránt érdeklődők, a néprajzosok, a népzene kutatók, sőt, az irodalmárok is gyakran forgatták. Többek között Németh László vagy Ortutay Gyula műveiben ennek írásos nyomát is megtalálhatjuk.

Az ötvenes évek kulturális elzárkózása idején a kétségkívül idealista indíttatású tudós munkássága semmilyen visszhangot nem kaphatott Magyarországon. A Frobeniust körülvevő csendet az Európa Könyvkiadó vállalkozása, a *Fekete Dekameron* (1974) című mesegyűjteményből készült válogatás törte meg. E válogatásnak témájánál fogva nagy sikere lett, azonban Frobenius tudósi mivoltáról mit sem árul el.

Úgy gondoljuk, az elmúlt évtized magyar könyvkiadásának kiterjedésedése, a társadalomtudomány különféle ideológiai indíttatású, de alapvetően haladó szellemű régi és újabb klasszikusainak kiadványai között helyet kaphat a német kutató

műve is. (Hadd említsük meg, hogy legutóbb éppen a Gondolat Könyvkiadó adta ki a harmincas évek magyar értelmiségének egy másik kedvenc olvasmányát, Huizinga: *A középkor alkonya* című munkáját.)

Frobenius rendkívül széleskörű és kiterjedt munkásságáról megemlíthetjük, hogy minden korszerűtlen ideológiai természetű prekoncepciója ellenére (kultúrkör-elmélet, a szellemtörténeti irányzat bizonyos elemeinek alkalmazása stb.) a náciizmus kiteljesedése felé rohanó Németországban lépten-nyomon egy úgynevezett alsóbbrendű faj, az afrikai négek kulturális produktumai iránti csodálatát juttatja kifejezésre (fordításra javasolt mű, 14-15. old.).

„1906-ban még magam is jártam Kasai-Sankuru vidékének falvaiban, melyek főutcáját kétoldalt mérföldhosszan négy-négy pálmator szegélyezte, s ahol a kunyhók egytől-egyig a gyékényfonás és a fafaragás elbájoló műalkotásai voltak... s mindez csupán finom, csillogó pihe, ami egy gyönyörű érett gyümölcsöt díszít: a kézmozdulatokat, a viselkedést, a pallérozott szokásbeli szabályokat, melyek az egész népnél – a legkisebb gyerektől a legöregebb emberig – magától értetődő távolságtartással, méltósággal és bájjal jutnak kifejezésre, a fejedelmi családoknál meg a jobb módúaknál éppúgy, mint a jobbágyoknál és a rabszolgáknál. Nem ismerek egyetlen északi népet, amely a műveltség kiegyenlítetttségében hasonlítható lenne ezekhez a „primitívek”-hez – írja abban az Európában, ahol nemcsak a fajelmélet hívei és propagálói, de egyáltalán a művelt értelmiség számottevő része is egyfajta lenéző idegenkedéssel közeledett e távoli népek „számunkra érthetetlen, primitív és torz” hagyománykincséhez.

Persze nem véletlen ez. Frobenius nem elméleti elképzeléseiben, hanem gyakorlatában „materialista”. Hiszen a múzeumokba és könyvtárakba zárkózó német néprajztudomány (Bastian, Ratzel) hagyományait áttörve kiment a terepre, mi több, élete jelentős részét Afrikában, e földrész őshonosai között töltötte. Rövid jegyzetében ezért írhatta róla joggal Bodrogi Tibor (*Fekete Dekameron*, 205. old.): „A német afrikánisztika legnagyobb, az etnológia kultúrmorfológiai irányzatát megteremtő egyénisége 1904 és 1935 között 12 expedíciót vezetett Afrikának jóformán minden nagyobb térségére.”

Ami pedig számunkra mindezeket túl különösen fontos, hadd idézzük Kerényi Károly egyik Thomas Mannhoz írott levelének részletét, amely kellőképpen rávilágít Frobenius és a náci Németország kapcsolatára (*Thomas Mann és Kerényi Károly levélváltása regényről és mitológiáról*, Officina könyvtár, 58. old.): „Sorsom összehozott Frobeniusszal, az etnológia kutatásnak ezzel a Proteus-szerű természeti démonával, életének utolsó éveiben, amikor már kizárólag a nagy, tudományos világmitológia számára gyűjtötte az anyagot. Abban a szomorú tudatban halt meg, hogy gyűjtése nem jutott el odáig sem, hogy veszély nélkül lehessen felhasználni.”

A nagy német kutató hatalmas munkásságáról itt most adatszerűen csak annyit említnék, hogy hatalmas mesegyűjteményén kívül (*Atlantis*, 1921–1928, 12 kötet)

számos elméleti írásban a kultúrák és elsősorban az afrikai népek hagyományainak bonyolult belső összefüggéseire és kölcsönhatásaira keresi a választ.

Különbféle etnológiai–néprajzi–kultúrelméleti természetű írásait az *Erlebte Erdteile* (1925–1929) hét kötetében gyűjtötte egybe. A korabeli kutatások szempontjából nagyjelentőségű és előremutató tudományos tettek számított az *Atlas Africanus* megalkotása, amely Frobenius és az általa vezetett frankfurti intézet (Forschungsinstitut für Kulturmorphologie, E.V., Frankfurt a.M.) munkája. Lásd erről Barabás Jenő: *Kartográfiai módszer a néprajzban*, Akadémiai Kiadó, 1963, 22. old.: „Frobenius... és mások elvi és gyakorlati tevékenysége nyomán az egyetemes néprajzon belül a kilencszáz éves elejétől napjainkig töretlenül fejlődött a kartografikus eljárás.”

Afrikáról írott önálló könyvei közül Frobenius két munkája emelhető ki. A kifejezetten népszerűsítő célokat szolgáló, bár tudományosan is helytálló és rendkívül gazdag anyagot bemutató nagy terjedelmű háromkötetes mű, az *Und Afrika sprach* (1912–1913) és az általunk magyar nyelvű kiadásra javasolt kötet, amely Frobenius Afrika-kutatásai összegzésének számít. Ebben ugyan kétségkívül kifejti és érvényesíti azokat a korabeli elméleti elképzeléseket és tételeket is, amelyek általában vagy konkrétan az Afrika-kutatás szempontjából ma már túlhaladottak, mindamellett ez az a könyv, amelyben teljes képet kapunk az elméleti tudós mellett a sok évtizedes terepmunkát végző gyűjtőről, a nyomorúságos körülmények között élő afrikaiakhoz meleg humanizmussal közeledő és a primitív népek hagyományában, magatartásformáiban az emberi kultúra kincseit felfedező emberéről.

Van ezenkívül Frobenius e könyvének egy érdekes és elméleti szempontból különösen fontos vonása. Mint az afrikai (és emellett az európai és ázsiai) múlt, a régészeti ásatások eredményei, a barlangképek, sziklarajzok és a klasszikus műemlékek mély ismerője, lényegében Hauser Arnolddal rokon feldolgozási szemszöveget választ. Hiszen ahogyan ő mondja (lefordításra javasolt mű 37. old.): „E lapokon Afrika művészet- és irodalomtörténete megírásának kísérletére vállalkozom...”

Mindezek alapján úgy tűnik, Frobenius e könyve megérdemelné a magyar nyelvű kiadást. Megemlítjük, hogy ez annál inkább megvalósítható, mivel e javaslat készítője a könyv magyar fordítását már elkészítette (az első nyers piszkozat alapján most készíti a végleges, kiigazított, irodalmi stílusú változatot).

A műben véleményünk szerint egyetlen kétoldalnyi kényes, illetőleg félreérthető rész van, a könyv bevezető részében. E két oldalon a szerző az első világháborút elvesztő németek „új elhivatottságáról” bocsátkozik afféle szobatudós ízülkes fejtegetésbe, ami bővebb magyarázat nélkül egyrészt nacionalista ízünek tűnhet, másrészt a későbbi, egészen más irányú történelmi események miatt ma már visszásnak hat.

Miután a kötet – a már említett prekonceptiókon kívül – mind elméleti etnológiai, mind afrikakutatási szempontból tartalmaz túlhaladott elképzeléseket, megál-

lapításokat, célszerűnek látszik egy kimerítő, két-három íves utószó, hogy a szerző munkásságának ismertetésén kívül felvázolhatók legyenek a kérdéses pontokkal kapcsolatos újabb álláspontok, eredmények.

Szükség van továbbá a szerző jegyzetein kívül bővebb jegyzetanyag készítésére, a könyvben szereplő különféle (régészeti, régi utazókat és tudósokat illető, földrajzi, történeti, művészettörténeti, irodalmi stb.) utalásokról, adatokról. Végül elkerülhetetlennek látszik névmutató készítése.

Megemlítjük, hogy mind az utószó, mind a jegyzetek és mutatók elkészítésére szívesen vállalkozunk. (A fordítás, amint ezt már jeleztük, lényegében elkészült.)

A mű pontos leírása:

Leo Frobenius: *Kulturgeschichte Afrikas*

Prolegomena zu einer historischen Gestaltlehre

(*Afrika művelődéstörténete*)

Bevezetés egy történelmi alaktanhoz)

Phaidon-Verlag AG, Zürich 1933, Veröffentlichung des Forschungsinstituts für Kulturmorphologie E.V., Frankfurt a.M.

A könyv mintegy 32 ív terjedelmű, amelyből kb. 6 ív szövegközi ábra. Az eredeti kiadáshoz bőséges fotómelléklet kapcsolódik, amelynek megtartása rendkívül fontos lenne, azonban az elavult technika és a fotók minősége miatt mindenképpen felújításra szorul.

Javaslatunkhoz csatoljuk a kötet annotált tartalomjegyzékét.

Budapest, 1979. augusztus 30.

1 db melléklet

Biernaczky János

ANNOTÁLT TARTALOMJEGYZÉK

Frobenius: *Kulturgeschichte Afrikas* című kötetéről

Előszó

(A szerző a fejlett és túlspecializálódott ténytudományokkal szemben – kulturális témájával kapcsolatban – a dolgok mélyére tekintő és az összefüggések áttekintésére törekvő egységben látással próbálkozik.)

Első rész: Szemléletmód

I. Fejezet: Ahogy saját magunkból kiindulva látunk

(A „lenézett” Afrika, illetve afrikaiak az európai közvélemény szerint legfeljebb az iszlámtól kaptak némi kulturális ösztönzést. A szerző e nézetet szembe fordulva az „eredeti” afrikai kultúra igazi értékeinek kidomborítására vállalkozik. Foglalkozik itt emellett a régészet eredményeivel, az ebből eredő őstörténeti ismeretbővüléssel.)

II. Fejezet: Szemléleti beállítottság és valóság

(A játékosztön kultúrateremtő szerepének méltatása. A játék: képesség arra az odaadásra, amely a megrendülést lehetővé teszi, és ezzel új és új kultúra születéséhez adhat indítást.)

III. Fejezet: A játék lefolyása

(Az emberiség képes arra, hogy idegen kultúrák belső igényét megértse, amennyiben sikerül saját beállítottságát méltó odaadással átállítani. Ismerteti azt az ősi uralmi formát, amelynél a Hold és a Vénusz bolygó meghatározott állásakor a királyt feláldozzák [megölik], és új királyt léptetnek a helyére, akire utóbb ugyanez a sors vár. Frobenius ezt a kort mint a csillagvilág rendjétől származó megrendülés korszakát értelmezi.)

IV. Fejezet: Megnyilatkozás és forma

(A szerző itt fejti ki, hogy Afrika művészet- és irodalomtörténetének a megírására tesz kísérletet. Szól arról, hogy az egymás nyomába lépő kultúrák voltaképpen az egyes ösfoglalkozások színrelépésével [a vadászattal, az állattenyésztéssel, a növénytermesztéssel] párhuzamosan keletkező, a környezettől indított megrendülés következményei.)

Második rész: Kép, szobor, domború

V. Fejezet: A legősibb képzőművészet

(A kőkor tagolódása, átfogó jellemzése, az afrikai sziklaképek világának bemutatása.)

VI. Fejezet: Oroszlán

(A franko-kantábriai barlangképek és szobrok stíluselemzéssel egybekötött áttekintése, egyes jellemző vonások kiemelése és egybevetése az afrikai sziklaképekével. Az észak-afrikai magaszauák [vadászok] rideg életének, kegyetlen avatási szertartásuknak az ismertetése; halottaktól elforduló szokatlan szemléletmódjuk jellemzése.)

VII. Fejezet: Bika

(Sziklaképek ismételt részletes elemzése. Kölcsönhatások vizsgálata Észak-Afrika, Egyiptom és Nyugat-Ázsia között.)

VIII. Fejezet: Világ és ember

(Afrikai mitológiák bemutatása. Az afrikai [falusi, tanyasi] építészet ismertetése. A szerző által szembeállított két ember-, illetve magatartástípus jellemzése; a hamitáké és az etiópoké.)

Harmadik rész: Költészet

IX.–XII. fejezet

(Egy-egy afrikai nép, illetve kultúra sajátos magatartásformáinak rövid jellemzése, és ezek érzékeltetésére egy-egy afrikai mese, illetve elbeszélés közlése; Frobenius hatalmas gyűjteményeinek legszebb és legjellegzetesebb darabjai.)

Frobenius legfontosabb munkáinak jegyzéke

A szövegközi ábrák (rajzok) jegyzéke

A szövegközi térképek jegyzéke

Képek jegyzéke
Fotók 164 lapon
Tárgy- és névmutató
A közölt mesék jegyzéke, a forrás megjelölésével

A javaslatot, amint az a szövegből is kiderül, az akkor még javában működő Gondolat Kiadónak nyújtottuk be. Azonban ekkor már készülöben volt Bodrogi Tibor válogatása (Leo Frobenius: *Afrikai kultúrák*, 1981, Budapest, Gondolat, 401 old.), így akkor *Az afrikai kultúra története* magyar nyelvű kiadására nem kerülhetett sor.

Mindemellett a fordítás elkészült. A fordító egyúttal önmaga szerkesztőjévé vált. Nagyszámú magyarázó jegyzetet készített az alapszöveghez. Majd ráébredve, hogy a mai olvasó számára – Frobenius számos más műve ismerete nélkül – jónéhány, főleg elméleti jellegű megállapítás nem válhat világossá, sőt, megkockáztatjuk, helyenként teljesen érthetővé, így igen sok dokumentáció szerepét betöltő idézetet is magába foglaló kommentár írásába fogott. Például beillesztett e megjegyzések közé – számos Frobenius-műből kiemelt részleten kívül – például egy hosszabb részt a német etnológus által gyakorta hivatkozott mongol *Bogda Geszer Kán eposz* egy olyan változatából, amely mindmáig nem található meg magyar nyelven. A fordítás és a kommentárok teljes, közel 1500 oldala hat kötetben 1981 őszére vált teljessé.

A négyéves munkával (1977–1981) elkészített kézirathoz fűzött előszó teljes szövegét közöljük itt, mivel abból egyértelmű választ kapunk arra a kérdésre, milyen szempontok indították a fordítót kommentárjai elkészítésére:

Bevezető a magyar nyelvű kiadáshoz

Leo Frobeniusnak, a német Afrika-kutatónak ez az 1933-ban megjelent összefoglaló műve elsősorban a szerző etnológiai és régészeti ismereteire épül. Szélesebb áttekintésre irányuló igyekezete ugyanakkor arra készítette őt, hogy e szaktudomány körén messze túllépjen. Célja e könyvével – akár számos más munkájával – a történelemszemlélet és a kulturális jelenségekre vonatkozó közfelfogás megváltoztatása, a korabeli beszűkült Európa-központú szemhatár kitágítása volt.

A kisázsiai sumer, babilóniai s a Kisázsia és Európa közöttinek, de egyáltalán nem afrikainak tekintett egyiptomi: nos ezek az ókori kultúrák alkották a múltira vonatkozó európai felfogás szerint a történelem kezdetét. E megkövült vélekedéssel szembe fordulva, régészeti és etnológiai ismeretei segítségével, Frobenius messze az említett „legelső” magaskultúrák mögé vetett fénycsóvát, hogy e műveltségek fejlődéstörténeti előzményeit az ismeretlenség homályából kiemelve, új fejezetet illesszen az emberi nem egyetemes története elejére.

E régmúlt idők eredményes feltárását az etnológia és a régészet társítása ígérte. Ami a lakott világrészekre vonatkozó etnológia ismereteket illeti, az utazók és néprajztudósok írásainak áttanulmányozása és a maga szempontjai szerint elvégzett rendszerezése után Frobenius úgy látta, a korai életformákból és kultúrákból ilyen módon Afrikáról igen keveset sikerült megtudnia, holott sejtése szerint ott őriztek meg talán legtöbbet az ismert magaskultúrák előtti korok hagyományaiból. Ezért határozta el, hogy expedíciókat vezet Afrikába.

1904-ben kezdődő, egymást követő kutató útjai folyamán az eddig számos vonatkozásban szinte teljesen ismeretlen Afrika gazdag és változatos kultúrájáról, a különböző törzsi műveltségekről és történelmi magaskultúrákról a kézzelfogható bizonyítékok egész sora került felszínre, és ezek megismerése, új szempontú értékelése a század első négy évtizedének éles szemléleti fordulatai terén, sok más tényezővel kölcsönhatásban, szintén szerepet játszott.

Az ezt követő negyven évben újra nagyot fordult a világ. A szemhatárt beszűkítő falak közül egyik-másik ledőlt. De a 19. századi hagyományok sokkal szívósabbnak bizonyultak annál, semhogy a „művelt európaiak”, akik magukat az evolúciós fejlődés legfelső létrafokán érezték, képesek lettek volna többségükben – az önelégültség dobogójáról lelépve – a tíz-tizenötezer évvel ezelőtti kitűnő barlangfestő varázslókban például a reneszánsz vagy a barokk festészet nagy alakjainak méltó társát meglátni, vagy a több ezer soros afrikai eposzok „benszülött” előadóit, művészi és emberi szempontból egyaránt, Homéroszhoz vagy Hésziodoszhoz hasonló, velük egyenrangú költőnek tekinteni.

Az etnológia és a régészet sokat fejlődött Frobenius eltávozása óta. Az újabb ismeretek fényében nem egy részmegállapítása tévesnek vagy legalábbis vitathatónak bizonyult. Emellett nem tagadható, hogy – mai szemmel – történelem- és társadalomszemlélete is több vonatkozásban kiigazításra, kiegészítésre szorul. Munkáinak számottevő része ennek ellenére ma is szemhatártágító, közlései a felfedezés felvillanyozó erejét sugározzák, és mindent egybevetve egy jelentős szellem keze vonásáról árulkodnak. Frobenius írásainak egyik legfontosabb sajátossága, hogy sosem vész el a részletekben. Mindig a lényeges vonásokat, az összefüggéseket, a keletkezés és átalakulás titkait kutatja. Sorra vett témáit széles távlatokba állítva világítja meg, és ekképpen ismételtelen valamilyen szemlélet átgondolására kényszerít, miközben érveit régészei, etnológiai, történelmi, társadalmi, mitológiai és művészettörténeti ismereteinek hallatlanul gazdag példatárára támaszkodva építi föl.

Ez a gazdag ismeretanyagot felölelő és izgató szellemi távlatokat nyitó könyv az olvasóval szemben, különféle okokból kifolyólag, komoly, sőt, olykor egyenesen áthidalhatatlan nehézségeket támaszt.

A megértés említett akadályait, úgy véljük, sikerült elhárítanunk: szokatlanul sok lábjegyzettel és kötetnyi függelékkel, ami részletesebb magyarázatra szorul.

A szöveg hiánytalan megértésének első akadálya abból származik, hogy olvasójáról Frobenius – etnológiai, régészeti, történelmi és művészettörténeti vonatko-

zásokban – olyan széleskörű tájékozottságot, olyan jelentős adatismeretet feltételez, ami saját kora szűkebb körű német elit közönségével szemben is túlzott követelménynek tekinthető. Nagymértékben fokozza ezt a problémát, hogy a könyv megjelenése óta eltelt fél évszázad alatt, felkészültsége és ismeretköre terén, az olvasóközönség összetétele lényegesen megváltozott, s hogy a „régiek” alapismeretét képező, úgynevezett klasszikus műveltség a mi időnkben még a humán szakmák világában is háttérbe szorult. A megértés ebből fakadó nehézségeit a szokásosnál lényegesen több lábjegyzet segítségével hidaltuk át.

Bár a következőként szóba hozni kívánt zavaró mozzanat a megértést nem hátráltatja, mégis a tájékozatlanság rossz közérzetét kelti, hogy a könyv lapjain egyremásra olyan etnológusok, régészek, művészettörténészek neve bukkan fel, akik között csak néhány nálunk is ismert név akad, és egy részük az utolsó ötven év alatt bizonyosan Németországban is feledésbe merült. Emiatt a függeléként beiktatott életrajzi adatok¹ között – lehetőségeinktől függően – a kevésbé ismert utazókról és tudósokról a szokásosnál részletesebb életrajzi ismertetést állítottunk össze. Itt jegyezzük meg azt is, hogy miután az *Afrikai kultúrákban* – Frobenius válogatott műveinek a Gondolat Kiadó által 1981 folyamán közzétett kötetében – hozzáférhető Bodrogi Tibor, a neves etnológus Frobenius életpályájáról írt ismertetője, nem állítottunk össze egy másodikat. Említett életrajzi függelékünkben viszont megtalálható Frobenius kivonatos életrajza is.

Mint tudjuk, az elmúlt évtizedekben nemcsak az olvasóközönség összetétele és arculata változott meg, de az úgynevezett tudományos ismeretterjesztő munkák minősége, és ebből kifolyólag e művekkel szemben támasztott követelményeink is. A földrajza és népessége tekintetében kevésbé ismert Afrikáról lévén szó, a mai igények kielégítésére gondolva, tájékoztató lábjegyzeteket fűztünk az előforduló földrajzi megnevezések s az említésre kerülő nép- és törzsnevek legnagyobb részéhez. Azért nem mindhez, mert azonosításuk néhány esetben nem sikerült.

A húszas, harmincas években Frobenius Németországban népszerű szerzőnek számított, és akik újonnan szegődtek olvasótáborához, a könyvesboltokban azok is különös nehézség nélkül beszerezhatték az afrikanista régebbi munkáit. Ilyen körülmények között nem akadhatunk fenn rajta, ha fejtegetései során a szerző, a korábbi műveire, azok szóba kerülő részleteire éppen csak egy-egy szóval célzott. Mi manapság ezekkel az utalásokkal azonban nem megyünk semmire. Az ebből származó nehézségen csak úgy lehattunk úrrá, hogy a számunkra hozzáférhetetlen részleteket, terjedelmüktől függően, vagy lábjegyzetben közöltük, vagy pedig – eredeti formájukban, néha megrövidítve – beállítottuk a függelékben közölt kommentárok közé.²

Frobenius könyvének varázsa elsősorban talán abban rejlik, hogy szinte testközelbe hozza egyrészt a tíz-húszezer évvel ezelőtt élő kőkori embert, őszünket,

¹ Kommentárok, 705. old.: „Hivatkozott utazók, tudósok, költők kivonatos életrajzai.”

² Ilyenek az Afrikán kívüli mitológiákkal foglalkozó és az afrikai vallási szokásokról, mitológiákról és mesékről ismertetést nyújtó függelékek (lásd Kommentárok, 586–703. oldalakon.)

akit a közvetve kikövetkeztethető, de legalábbis megsejthető mitológiája szerint rokon szálak fűztek az ókori görögökhöz; legszebb barlang- és sziklaképeivel, látásmódjában és a kivitelezés terén, ugyanakkor bizonyosan és bizonyíthatóan egyes nagy európai festőmesterekhez és festőiskolákhoz áll közel; csodálatosan ötletes és finoman kidolgozott kőszerszámaival pedig, úgyszintén kétségbevonhatatlanul, a legkitűnőbb ó-, közép- és újkori kézműiparosok egyenrangú társa.

A másik ember, akivel e könyv révén közeli ismeretséget kötünk, a fekete, csokoládészín, barna és napégette fehérbőrű afrikai. Ami a bőr színét és éppen a négerekét illeti, Frobenius sosem beszél olyasmiről, hogy míg egyfelől Darwin jóvoltából csodálatosnak tekintjük az állatfajok evolúció révén bekövetkezett alkalmazkodását a földrajzi és éghajlati viszonyokhoz, másfelől – az egyes embercsoportok szüntelen harca során a történelmi, társadalmi, vallási és kulturális körülmények eltérésének következményeit lenézve, az eltérő pigmentképződésre vetítve – fehéremberi öntudatunkban megfélekedünk arról, miszerint a göndör fekete haj, a széles ornyílás és a sötét bőr éppen a biológiai alkalmazkodás csodálatra méltó eredménye. Nem is beszélve arról, hogy azt sem tudjuk – és talán sosem lesz végérvényesen kideríthető –, vajon az a majmokra emlékeztető hominida, amely emberré alakult, a trópusokról származik-e, és így mi lennénk az őس megsápadt és a hideg elleni védekezés következményeképpen elkeskenyedő-, egérorrú utódai? Vagy pedig Ádám és Éva némileg hűvösebb éghajlat alatt lépett-e színre, és túlságosan sokat „napfürdőző” utódainak sötétedett-e meg a bőrük?

Frobenius az efféle fejtegetések helyett sokkal kézenfekvőbb módon, többek között például úti élményei leírásával hozza a közelünkbe az ő kedves feketéit. Egy alkalommal, a Nigeren hajózva, például így ír: „A magasabb parttal szemközt homokzátony nyúlik el hosszan és szélesen, sárgán és fölöttébb megfelelően arra, hogy Nauszikaa³ fekete bőré nővérei itt fehéritsék vásznaikat. Itt is álldogálnak vagy heverésznek, vagy éppen térdepelve gyúrják-gyömöszölik erős karral a ruhákat, amelyeknek nyilván még aznap este fehéren és enyhén kékes árnyalatban kell a táncos ünnepen tündökölniük. A Milo és Niger menti hölgyek ebben a nagymosásnak szentelt pillanatban nem viselnek egyebet egy zsinórnál a derekukon, melyen elől-hátul egy-egy tenyéryi rongydarabka függ. A peplosz⁴ a parton hever. Munkájuk végeztével a vízbe rontanak, mint a kis vadállatok, és incselkedve, játékosan hancúroznak a csillogó habokban. A királykisasszony (Nauszikaa), a görög költők kedvence, körtáncra perdült szolgálóival a parton. Az én pajzán fekete istenivadékaim viszont alámerülnek a Milo-Niger vizébe, s most már magam sem tudom: ez a kép vajon nem a fekete titánnók életéből való? – avagy, magasz-

³ Nauszikaa! – Miatán Odüsszeus, kalandos hazatérése során, hosszú ideig tartózkodott a szép Kalüpszó nimfánál Ogügié szigetén, isteni parancsra és Athéné közbenjárására útrakelt, hogy végre hazatérjen Ithaka szigetére. Am egy vihar a vendégszerető phaiákok földjére – hazaérkezése előtti utolsó állomására – vetette, ahol a szép királyleány, Nauszikaa közbenjárására Alkinoosz király szívesen fogadta, és továbbsegítette hazafelé vezető útján.

⁴ Peplosz: az ókori Görögországban és Rómában használt ujj nélküli női felsőruha.

tos Böcklin⁵, bocsásd meg vétkemet! – ebben az anyatermészet netán kacagva felülmúlta itt az afrikai hullámok játékában a te művedet?”⁶

A *kőkori ember* és az ősi korok kultúráit oly sokáig fenntartó *afrikaiak* – ezek az egymással nem ritkán keveredő feketék, csokoládészínűek, barnák és fehérek –, e rokonaink jobb megismerését kívántuk szolgálni két terjedelmesebb függelékkel.

Az egyik a kókoról szól. Ez az ismertető nem a manapság megjelenő szép kiállítású és tartalmas régészeti munkákkal kíván versenyre kelni. Ehelyett, szűkebb célja szerint, a figyelmet elsősorban a problémamegoldó, a jó ötleteket kifundáló okos „kézműves”-re tereli, akiben kitűnő kézműiparosainkra és egy kicsit: spekulálva barkácsoló önmagunkra ismerhetünk.

A kőkori emberről alkotott képünk természetesen arra a kézműves mesterre is ki kell, hogy terjedjen, akit mi művésznek hívunk, távoli őseink pedig talán varázslónak neveztek. A sziklaképekre vonatkozó függelékeink⁷ e művek egyes sajátosságaira vonatkozóan részben kiegészítik a Frobenius által nyújtott ismertetést, részben a körülöttük lezajlott s olykor ma is zajló vitákról nyújt némi ízelítőt.

Az eligazodás megkönnyítését szolgálva, a kőszerszámok, a sziklaképek és a Frobenius által szóba hozott egyéb régészeti témák köréhez kapcsolódik a földtörténet korszakairól összeállított rövid áttekintésünk is.⁸

Ami – kőkori ősatyáink és ősanyáink után – afrikai fivéreinket és nővéreinket illeti, a másik terjedelmes függelékkel Afrika történelmébe adtunk némi betekintést.⁹ E történelem felderítése ügyében – más tudósok mellett – Frobenius is sokat tett. Nálunk viszont ha azt állítja valaki, hogy – Egyiptomtól eltekintve – Afrikában az elmúlt két évtized folyamán nemcsak primitív törzsek éltek, hanem az európaiakhoz hasonló országok és birodalmak is virágoztak, még ma is igen gyakran kétkedő fejcsóválás vagy legalábbis meglepett arckifejezés a válasz. Talán azért is, mert ilyenfajta átfogó ismertető munkák a magyar könyvpiacra egyelőre nemigen találhatók.

Néhány függelékünkkel végül arra vállalkoztunk, hogy a Frobenius-korabeli tudományos viták közül egyeseket fölelevenítsünk.¹⁰ Ezzel nem a „tévedhetetlen” Frobenius bemutatása volt a célunk – bár bizonyos igaztalan támadásokkal szem-

⁵ Böcklin, Arnold (1827–1901): Frobenius itt a 19. század ünnepeit svájci festőjének és szobrászának – a romantikus témavilágot a gazdag koloritú realiztikus stílussal egyesítő művésznek – mitológiai alakokkal benépesített képeire céloz.

⁶ Leo Frobenius: *Afrikai kultúrák*, 1981, Budapest, Gondolat, 44–45. old.

⁷ Lásd: *Az észak-afrikai sziklaképekről* (Kommentárok, 274. old.), *Dél-afrikai sziklaképstílusok* (Kommentárok, 290. old.).

⁸ Lásd Kommentárok, 172. old.

⁹ Lásd a garamantokról (Kommentárok, 332. old.) és a régi szudáni államokról (Kommentárok, 375. old.) szóló függelék.

¹⁰ Lásd a kultúrkörelméletre (Kommentárok, 459. old.), a paideuma-tanra (Kommentárok, 473. old.), az atlanti kultúrkörre és Atlantisra (Kommentárok, 486. old.), továbbá a Frobenius művei tudományos hátterére (Kommentárok, 547. old.) vonatkozó függelék.

ben itt-ott megpróbáltuk álláspontját elfogultságtól mentesen ismertetni –, hanem kora szellemi légköréről igyekeztünk ilyen módon képet adni, hogy ezzel is elősegítsük az afrikai kultúra történetének jobb megértését.

Újpest, 1981. augusztus 24.

Jóval később, a kilencvenes évek elején-közepén a Mundus Kiadó létrejötté után ismét felmerült Frobenius műve megjelentetésének az igénye. A kiadó hazai és külföldi támogatókat keresve kért Biernaczky Jánostól egy újabb javaslatot. Ennek a szövege a következő:

Leo Frobenius:

Az afrikai kultúrák története

(fordította, az utószót írta és jegyzetekkel ellátta: Biernaczky János)

Több mint 60 évvel ezelőtt, 1933-ban adták ki Leo Frobenius *Kulturgeschichte Afrikas* (Az afrikai kultúra története) című munkáját, amely a német etnológus addig lebonyolított tíz, egyenként 1–2 éves időtartamú, sikeres Afrika-expedíciójának tanulságait összegezte.

Amint a magyar származású Hauser Arnold – *A művészet és irodalom társadalomtörténete* vagy *A modern művészet és irodalom eredete* című műveiben – voltaképpen Frobenius is a kultúra köréből a képzőművészetet és az irodalmat állítja figyelme homlokterébe. S ha mint etnológus, sokat foglalkozik is társadalmi jelenségekkel, szokásokkal, hiedelmekkel, a szociológus Hauserral szemben ő nem nyomoz lankadatlanul a társadalmi háttér és a művészi megnyilatkozások egymásrahatása, szoros összefüggés-hálózata után. Ehelyett, a kultúra kutatójaként, a társadalmi megnyilvánulásokat is a kulturális jelenségek egyik körének tekintti.

Könyve első részében Frobenius az élet- és művészetszemlélet sajátos vonásaival foglalkozik. Tehát azzal, milyen szerepet játszanak e történelmileg változó szemléletek az alkotó, az adott kor átlagembere és az utókor tudósai felfogásában és ítéleteiben.

A szerző – gondolatmenetét érzékletes, szépírói színvonalú leírásokkal egybefűzve – példaként az Kr.e. 4–3. évezred légkörét, a régi korszakok szellemiségét próbálja fölidézni, amikor a rituális királygyilkosság indítékát a kor kozmikus világszemléletével hozza szoros összefüggésbe.

A második rész az ősi afrikai – régészetileg feltárt – és saját expedíciói folyamán helyben talált „jelenkori” képzőművészeti alkotásokat veti össze ezúttal is azt vizsgálva, milyen életszemléletek, gondolkodásbeli beállítottságok, szimbólumok alkotják e művek emberi háttérét. De itt már a kultúrkörelmélet egyik legelső, annak sajátos változatát képviselő *etnológus–régész–történész–esztéta* is szóhoz jut a kulturális kölcsönhatások bemutatásával. Ennek során akaratlanul fel kell figyel-

nünk a német afrikanista szokatlanul széleskörű régészeti és művészettörténeti ismereteire.

Az afrikai képzőművészeti *anyag* a sziklaképektől a kunyhóig, a vályog- és cölöpházaktól a sírépítményekig, a maszkoktól és tetoválástól a fegyverekig, az épületelemektől a használati tárgyakig terjed.

A harmadik rész, az irodalomtörténet – a szerző 12 kötetes afrikai mitológia- és mesegyűjteményéből merítve – olyan mítoszok, mesék és elbeszélések rövid magyarázatokkal ellátott antológiája, amelyek egy-egy afrikai régió kulturális arculatát, jellemző vonásait is kirajzolják. Mégpedig olyképpen, hogy a sajátos atmoszférát megelevenítő események keretében egyes népességi csoportok jellemzésére is alkalmas figurákat, élesen körvonalazott emberi habitusokat mutatnak be. S végül a mű záróköve, az utolsó elbeszélés, a Thomas Mann-i ironia szelíd fényébe burkolja a történelmi ember jó néhány olyan tragikus élményét, amelyek megelevenítő erejű bemutatása a mű különösen értékes vonulatát alkotja.

A harmincas években Frobenius munkásságával nálunk is többen foglalkoztak. Így a korabeli magyar intellektuális élet egyik haladó szellemű csoportosulásának, a *Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma*-nak tagjai a német afrikanista nem egy munkáját élénk érdeklődéssel olvasták. Feltehető ennél fogva, hogy Radnóti Miklós afrikai mesefordításainak – a *Karunga, a holtak ura* című kötetnek – a létrejöttéhez Frobenius is adott ösztönzést.

Másfelől bőven maradt annak nyoma, hogy Frobenius műveit Kerényi Károly, az európai hírvételek ókordós behatóan tanulmányozta, sőt, egy levelében éppen ő hívta fel Thomas Mann figyelmét etnológus honfitársára. Annak idején Németh Lászlóhoz is Kerényi jóvoltából került Frobenius egyik sok vitát kiváltott műve, a *Schicksalskunde* (Sorstudomány), amiről Németh 1935-ben keletkezett *San Remó-i napló*-jának első része tanúskodik. De ugyanebben az évben jelent meg a *Magyarság és Európa* is, amely a korabeli európai válságirodalomban a fölöttébb indokolt magyar szorongásnak ad hangot.

Ebben a munkában Németh okfejtése abból indul ki, hogy a haladásban vakon bízó 19. század után, a 20. században megingott Európa önbizalma. Mindjárt első gondolatmenetében így ábrázolja az atmoszféraváltozást: „A frobeniusi gondolat, hogy a primitív népek kultúrája sok tekintetben igazibb kultúra, mint a mienk, mérő értelmetlenségyszámba ment volna” (mármint a 19. században).

A négritude-mozgalomra gyakorolt jelentős hatása ellenére, a második világháború kirobbantásáért felelős német politika miatt, a háború után, a német tudományosságot is sújtó németellenes érzület, továbbá az újabb etnológiai és antropológiai irányok hatásaként, a korszak mértékadó tudósai évtizedekig időszerűtlennek tekintették, és figyelmen kívül hagyták Frobenius koncepcióját. A legújabb antropológiai irányzatok között azonban akad olyan, amelyik legfontosabb feladatának ismét azt tekinti, hogy az emberiség társadalmi, történeti, politikai, gazdasági, kulturális életjelenségeit a maguk teljességében ragadják meg. Ennek folytán viszont az ökömené múltjában és jelenében tapasztalható folyamatos kölcsönha-

tások – amelyek a frobeniuszi és más kultúrkörelméletek központi problémáját jelentették – újra hangsúlyt kapnak. (Lásd például Eric R. Wolf: *Európa és a történelem nélküli népek* című, angol nyelven 1990-ben megjelent könyvét.) Ezért úgy tűnik, mintha Frobenius legfontosabb gondolatait, a kulturális problémák megközelítési módjáról vallott szempontjait, sápadt tetszhalott állapotukból fölébresztve, ismét az időszerűség vérárama járná át.

Végül gondolnunk kell arra, hogy bár egyes korai munkáit és az *Atlas Africa-mus*-t Frobenius kizárólag tudós olvasóinak szánta, törekvései szerint munkáinak túlnyomó többségével mégis egyszerre kétféle tábort célzott meg: tudóstársait és a szélesebb körű művelt olvasóközönséget. Utóbbiakat félreérthetetlen közvélemény-formáló szándékkal. Ezért látta szükségesnek, hogy helyel-közzel szépírói eszközöket is alkalmazzon.

A mi esetünkben pedig, a szélesebb olvasóközönség közérthetőségre joggal számot tartó igénye miatt, szükségesnek látszott, hogy a mű magyar fordításához, pótkötetként, régészeti, történeti, kultúrtörténeti ismertetéseket és a szerző különféle utalásainak megvilágítását szolgáló további függelékeket csatoljunk. (B. J.)

A Mundus Kiadónál – annak ellenére, hogy a támogatás-keresés nem járt sikerrel – elkészült a fordítás szedése, amelyet a kilencvenes évek végén a fordító át is nézett. Így legfeljebb még egy lektori átfűtésre lenne szükség. A jeles mű kiadását most a frankfurti Frobenius Intézettel való együttműködés alapján 2003-ban szeretnénk megvalósítani.

A Frobenius-mű magyar nyelvű kiadásához azonban szeretnénk hozzákapcsolni a tudós fordító által elkészített kommentárokat is, amelyek egészükben a következőket tartalmazzák:

	az eredeti kézirat lapszáma
<i>Képmelléklet</i> (lényegében a Frobenius-kötet képmellékletének a pontosított aláírásanyaga – felhasználandó a fordításnál)	1-170
<i>Földtörténet, őstörténet, régészet</i> (első nagyobb része olyan általános ismereteket magába foglaló fejezetek, amelyek szak-könyvekben megtalálhatók, így elhagyhatók)	171-273
„Az észak-afrikai sziklaképekről” című fejezet (kiadandó)	274-289
„Dél-afrikai sziklaképstílusok” című fejezet (kiadandó)	290-327
<i>Történelem</i>	
„A garamantok és a mande hősének” című fejezet (lásd kötetünkben)	332-374
„A régi szudáni államok” című fejezet (lásd kötetünkben)	375-444
<i>Művelődéstörténet</i>	
„A homéroszi görögség vélekedése az etiópokról” című fejezet	

(lásd kötetünkben)	447-458
„Kultúrkörelmélet, kultúrmorfológia ” című fejezet (lásd kötetünkben)	459-472
„Paideuma” című fejezet (lásd kötetünkben)	473-485
„Az atlanti kultúrkör és Atlantisz” című fejezet (lásd kötetünkben)	486-546
„Frobenius műveinek tudományos háttere” című fejezet (kiadandó)	547-579
<i>Néprajz</i>	
„Bogda Gezser kán”, „Maui és a polinéziaiak mitológiája”, „Jelch, a holló” című fejezetek (kiadandók)	588-656
<i>Afrikai vallási szokások, mitológiák, mesék</i> (nagyobbrészt Frobenius különféle műveiből származó fordítások rövid útbaigazításokkal) (kiadandó)	657-703
<i>Életrajzi adatok</i>	
„Hivatkozott utazók, tudósok, költők kivonatos életrajzai” című fejezet (kiadandó)	704-743
<i>Mutatók</i>	
Képek, rajzok, térképek, táblázatok jegyzéke (felhasználandó a fordításnál)	744-789
Irodalomjegyzék (kiadandó)	790-811
Név- és tárgymutató (alkalmazandó)	812-873

Biernaczky János az Afrikai Kutatási Program, majd a Kiadó kérdésére még életében tervbe vette a kommentárok egy részének (6 önálló fejezet) megjelentetését. Ezeknek a kivonatát is elkészítette. Sőt, négy dolgozat szövegét is előkészítette ebből a célból (A régi szudáni államok, A homéroszi görögség vélekedése az etiópokról, A kultúrkörelméletről és a kultúrmorfológiáról, Az atlanti kultúrkör és Atlantisz). A mostani válogatás kötet azt a teljes tartalom ismertetése során külön megjelölt hat dolgozatot tartalmazza, amelyek közül kettő jelen sorok írójának a szerkesztésében lát napvilágot. Az egyes bibliográfiákat összesített formában a kötet végén helyeztük el. Ugyanígy a kötet végén függelékben adjuk közre az egykor elkészített kivonatokat is angol nyelvű fordításukkal együtt.

Megjegyezzük még, hogy Frobenius munkája kiadásakor (várhatóan 2003-ban) szeretnénk az előzőek szellemében a kommentárokat teljes egészében kiadni, tehát az előbbi tartalomismertetéshez fűzött megjegyzéseinknek megfelelően azokat a részeket, amelyek nem pusztán a lefordított kötet dokumentációjának a kiegészítésül szolgálnak, hanem amelyek önálló ismeretközlési szándékkal íródtak.

Befejezésül csak annyit kívánunk említeni, bár e dolgozatok számos önálló tudományos megállapítást, felvetést is tartalmaznak, a kötet összefoglaló címének megfelelően: kommentárok. Elsősorban tehát arra szolgálnak, hogy Frobenius

összefoglaló nagy művének bizonyos, önmagában (kellő ismeretek híján) nehezen megközelíthető megállapításaihoz holdudvart teremtsenek. Ezért a szokásosnál nagyobb számú idézet vagy részletfordítás (nagyobbrészt a német etnológus más műveiből). Úgy véljük azonban, hogy a nem túl gazdag hazai szakirodalmat látva ezek az elsősorban informatív közlések is haszonnal járhatnak egy mainál szélesebb körű afrikanisztika megteremtésében.

Biernaczky Szilárd

(in: Biernaczky János: *Frobenius-kommentárok*. Megjegyzések Leo Frobenius 1933-ban megjelent *Kulturgeschichte Afrikas* című műve magyar fordításához, 2002, Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 8–19. old.)